

УДК 343.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.41>

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОГО РИНКУ

Крамаренко І.В.,
*аспірант кафедри галузевого права
та загально правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»
ORCID: 0009-0009-6245-9099
e-mail: kramarenko_igor@ukr.net*

Крамаренко І.В. Поняття кримінально-правової охорони господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку.

У статті розглянуто поняття кримінально-правової охорони господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку. Будівництво є сферою економічної діяльності, що має потенціал до вирішення сукупності взаємопов'язаних соціально-економічних завдань. Це визначення рівня економічного розвитку та забезпечення ефективної роботи всієї системи фінансово-господарського комплексу країни, задоволення інтересів та потреб людей, на основі підвищення якості їхнього життєвого рівня, зокрема стандартів проживання, створення матеріальної основи для сталого розвитку суспільства. Для підвищення ефективності функціонування будівельного ринку важливо забезпечити належну його правову, у тому числі й кримінально-правову охорону, під якою слід розуміти встановлення правового режиму убезпечення функціонування будівельного ринку, від заподіяння йому істотної шкоди винними діями здійснюване через криміналізацію діянь. Здійснюючи в такий спосіб охорону суспільних відносин, кримінальне право в подальшому регулює інші суспільні відносин – ті, що виникають між державою й особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, з приводу притягнення останньої до кримінальної відповідальності. Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог законодавства. Зокрема, в Україні правовий господарський порядок формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. При цьому, господарськими визнаються відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. У свою чергу, Кримінальний кодекс України чітко визначає, які суспільно небезпечні діяння, спрямовані проти господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, господарські відносини, будівельний ринок, будівництво, кримінальне правопорушення.

Kramarenko I.V. The concept of criminal and legal protection of economic relations in the sphere of functioning of the construction market.

The article examines the concept of criminal law protection of economic relations in the field of functioning of the construction market. Construction is a field of economic activity that has the potential to solve a set of interconnected socio-economic tasks. This is determining the level of economic development and ensuring the effective operation of the entire system of the country's financial and

economic complex, meeting the interests and needs of people, based on improving the quality of their living standards, in particular living standards, creating a material basis for the sustainable development of society. In order to improve the efficiency of the construction market, it is important to ensure its proper legal protection, including criminal law protection, which should be understood as the establishment of a legal regime to ensure the construction market's functioning, from causing significant damage to it by criminal acts carried out through the criminalization of acts. Carrying out the protection of social relations in this way, the criminal law subsequently regulates other social relations - those that arise between the state and a person who has committed a socially dangerous act, in order to bring the latter to criminal responsibility. Business entities and other participants in relations in the field of business conduct their activities within the established legal economic order, complying with the requirements of the legislation. In particular, in Ukraine, the legal economic order is formed on the basis of an optimal combination of market self-regulation of economic relations of economic entities and state regulation of macroeconomic processes, based on the constitutional requirement of the state's responsibility to people for its activities and the definition of Ukraine as a sovereign and independent, democratic, social, legal state. At the same time, relations that arise in the process of organizing and carrying out economic activities between economic entities, as well as between these entities and other participants in relations in the economic sphere, are recognized as economic. In turn, the Criminal Code of Ukraine clearly defines which socially dangerous acts directed against economic relations in the field of functioning of the construction market are criminal offenses and which punishments are applied to the persons who committed them.

Key words: criminal law protection, economic relations, construction market, construction, criminal offense.

Постановка проблеми. Будівництво є сферою економічної діяльності, що має потенціал до вирішення сукупності взаємопов'язаних соціально-економічних завдань. Це визначення рівня економічного розвитку та забезпечення ефективної роботи всієї системи фінансово-господарського комплексу країни, задоволення інтересів та потреб людей, на основі підвищення якості їхнього життєвого рівня, зокрема стандартів проживання, створення матеріальної основи для сталого розвитку суспільства. Для підвищення ефективності функціонування будівельного ринку важливо забезпечити належну його правову, у тому числі й кримінально-правову охорону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз робіт з тематики дослідження свідчить, що питання кримінально-правової охорони відносин неодноразово привертало увагу науковців. Так, деякі аспекти цієї теми вивчали: Н.О. Гуророва, О.О. Дудорова, В.К. Матвійчук та ін. Утім дотепер українськими дослідниками не було приділено належної уваги поняттю кримінально-правової охорони господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку.

Мета статті – розглянути поняття кримінально-правової охорони господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [10].

Економіка країни – досить складна сфера суспільної діяльності. Відповідно, складними є господарські відносини, що виникають у цій сфері. Наявність у господарських відносинах загальних рис, що притаманні всім або переважній більшості їх видів, зумовлює так зване загальне правове регулювання цих відносин: щодо основних засад створення, діяльності та припинення суб'єктів, їх майнової основи, договірних засад взаємовідносин між ними, відповідальності за порушення встановленого порядку у сфері господарювання, у тому числі у сфері економічної конкуренції, негативних наслідків неефективного господарювання у формі визнання цих суб'єктів банкрутами. Разом із тим господарські відносини надзвичайно різноманітні, що спричинено складністю господарського життя: багатогалузевістю сучасної економіки, різними умовами господарювання залежно від певних категорій об'єктів, певних територій, щодо певних суб'єктів, незвичних умов господарювання (надзвичайних ситуацій, військового стану) тощо [2, с. 209].

У 2022 році обсяг будівельного ринку України зменшився приблизно на 65%. У 2023 році спостерігається тенденція до збільшення споживання будівельної продукції та послуг і за результатами року очікується зростання ринку на 25%. При цьому обсяг ринку житлової нерухомості у гривневому еквіваленті залишиться на рівні минулого року, нежитлової нерухомості – зросте на 15%, а інженерних споруд – покаже приріст 40%. Кардинально змінилася структура попиту на нові об'єкти житлової нерухомості України. Прифронткові регіони зазнали найбільшого падіння обсягів будівництва до майже 90%, центральна частина – зменшення до 70%, а на заході будівництво зросло на 15%, що пов'язано з релокацією бізнесу та внутрішньо переміщених осіб, а також активним розвитком курортної нерухомості у Карпатах. Ринок первинної нерухомості переорієнтувався переважно на захід України. Девелопери в інших регіонах зосереджені здебільшого на закінченні проєктів, розпочатих до березня 2022 року. Наразі більшість інвесторів не наважуються починати нові будівельні проєкти і займають вичікувальну позицію. В центрі, на півночі та сході України зріс попит на послуги з відбудови зруйнованих будівель і споруд. Бізнес, що зазнав руйнувань об'єктів нерухомості, потребує реконструкції будівель задля відновлення функціонування. До того ж, у відповідь на загрози воєнного часу з'явився новий сегмент ринку будівельних конструкцій – модульні залізобетонні укриття, призначені для захисту людей під час повітряних тривог, артилерійських обстрілів тощо. Водночас минулого 2023 року, другого від початку повномасштабного вторгнення росії, різні галузі господарства зіткнулися з черговими випробуваннями. Окрім обстрілів та інших ризиків, пов'язаних з бойовими діями, бізнесу доводилось адаптуватися до змін у правилах, зокрема законодавчих, а також до змін у настроях споживачів товарів і послуг [17].

У таких умовах неабиякої актуальності набуває ефективна кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку, що потребує передусім з'ясування сутності поняття «кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку». Зокрема, концептуально правильним вбачається нам розгляд вказаної правової конструкції через призму змісту таких понять як «кримінально-правова охорона», «господарські відносини», «будівельний ринок».

Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров ототожнюють кримінально-правову охорону з механізмом правового регулювання суспільних відносин (система правових засобів, що організована найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права) [7, с. 5; 8, с. 5]. Так, Н.О. Гуторова вважає, що «правова охорона суспільних відносин здійснюється кримінальним правом шляхом встановлення кола суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами, а також кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які їх вчинили. Здійснюючи в такий спосіб охорону суспільних відносин, кримінальне право в подальшому регулює інші суспільні відносини – ті, що виникають між державою й особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, з приводу притягнення останньої до кримінальної відповідальності. Продовжуючи власну думку вчена зауважує, що «обов'язкове одночасне виконання цією галуззю права функцій охорони суспільних відносин, а також регулювання, власне, кримінально-правових відносин із приводу притягнення особи до кримінальної відповідальності неминує створює дуалізм предмета правового регулювання. Такий дуалізм притаманний лише окремим галузями права, що входять до правової системи, оскільки регулятивні галузі права (цивільного, господарського, трудового тощо) в багатьох випадках мають можливість обмежитися лише виконанням регуляторної функції, залишивши функцію охорони цих відносин шляхом встановлення відповідальності за невиконання правових приписів нормам інших галузей права, зокрема, кримінального й адміністративного [6, с. 32].

У той же час, В.К. Матвійчук вважає, що кримінально-правова охорона виникає з охоронної функції (завдання) кримінального права [13, с. 40]. Так, науковець під кримінально-правовою охороною розуміє «систему (комплекс) засобів (кримінальне законодавство і кримінально-правова політика), що забезпечують охорону, зосереджуючи зусилля на тому, щоб аналізовані відносини (взяті під охорону кримінального закону) залишалися, як правило, об'єктами охорони і якомога менше зазнавали злочинних посягань» [14, с. 2–4].

У свою чергу, В.В. Кузнецов вважає, що кримінально-правова охорона – це, по-перше, певна система кримінально-правових засобів, до яких слід включити кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких норматив-

ність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин [11, с. 109]. На думку І.М. Копотун, кримінально-правова охорона це є захист суспільних відносин [10, с. 11].

Разом з тим, «господарські правовідносини» науковці визначають, як:

– сукупність суспільних правовідносин, які поєднують юридичні та економічні сегменти, характеризують права та обов'язки їх учасників, враховують галузеві особливості господарського циклу в момент їх настання та фактичної реалізації, у відповідності до визначених організаційних та управлінських прийомів і способів ведення господарської діяльності різними суб'єктами (В. Кадала) [9, с. 283];

– врегульовані нормами права суспільні відносини, котрі виникають у сфері господарювання щодо організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності, характеризуються особливим суб'єктним складом, поєднанням організаційних і майнових елементів, значним ступенем регулювання як з боку держави, так і суб'єктів цих відносин (О. Гузенко) [5, с. 252].

Нормативно-правове визначення господарських правовідносин закріплено у ст. 1 Господарського кодексу України «...господарськими визнаються відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання» [4].

Окрім цього, у Господарському кодексі України [4] законодавець пропонує розглядати господарські правовідносини з позиції видової характеристики у розрізі господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських.

У р. 3. Господарського кодексу України законодавець розкриває змістовність кожної складової даного виду правовідносин:

– господарсько-виробничими відносинами є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності (р. 3 п. 5 ГКУ);

– організаційно-господарськими відносинами є відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю (р. 3 п. 6 ГКУ);

– внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами (р. 3 п. 7 ГКУ).

Що стосується будівельного ринку, то його науковці визначають як систему, яка включає суб'єкти й об'єкти будівельного ринку. Зокрема, до його суб'єктів відносяться: інвестори, замовники, підрядчики, проектні і наукові організації, підприємства промисловості будівельних матеріалів, виробів і конструкцій, будівельного і дорожнього машинобудування, виробники технологічного, енергетичного і іншого устаткування та ін. [12, с. 50]. При цьому, відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [16], інвестор — це суб'єкт, який приймає рішення про інвестування капіталовкладень (власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей) в об'єкти будівництва. Інвесторами можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави в особі їх уповноважених органів. Закон закріплює права та обов'язки інвестора. Він, зокрема, самостійно визначає цілі, напрями, види й обсяги інвестицій, залучає для їх реалізації на договірній основі будь-яких учасників інвестиційної діяльності, у тому числі шляхом організації конкурсів і торгів. Інвестор має право володіти, користуватися і розпоряджатися об'єктами та результатами інвестицій відповідно до законодавства, має право передавати ці повноваження на основі договорів іншим суб'єктам у встановленому порядку. До обов'язків інвестора, зокрема, належать одержання необхідного дозволу або узгодження відповідних державних органів на будівництво, одержання позитивного висновку комплексної державної експертизи щодо додержання в проектах будівництва нормативів з питань санітарної безпеки населення, екології, охорони праці, енергозбереження, пожежної безпеки та інших.

Зауважимо, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Конституційні основи правового господарського порядку в Україні становлять: право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території

України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України; право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству; право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності; економічна багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом; забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України; забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів; взаємовигідне співробітництво з іншими країнами; визнання і дія в Україні принципу верховенства права. Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог законодавства [4].

Розрізняють такі види будівництва:

1. нове будівництво – це будівництво основних або допоміжних будівель і споруд або їх комплексів із заданими техніко-економічними показниками та призначенням, які споруджуються за єдиним проектом в першу та наступні черги, на визначених для цього об'єктах, нових майданчиках або майданчиках, звільнених від існуючих будівель;

2. реновація – відтворення основних фондів діючих підприємств, будівель, споруд.

В свою чергу реновація поділяється на такі підвиди:

– розширення – будівництво додатково до існуючих приміщень, будівель, споруд, що будуються в межах єдиного комплексу за окремими проектами, яке веде до збільшення будівельних габаритів об'єкта та поліпшення його техніко-економічних показників;

– реконструкція – комплекс будівельних робіт, пов'язаних зі зміною техніко-економічних показників, або використання об'єкта за новим призначенням у межах існуючих будівельних габаритів. Складовою частиною реконструкції об'єкта може бути його капітальний ремонт;

– капітальний ремонт – це комплекс будівельних робіт, пов'язаних з відновленням або поліпшенням експлуатаційних показників, зі зміною або відновленням несучих або огорожувальних конструкцій та інженерного обладнання без зміни будівельних габаритів об'єкта та його техніко-економічних показників;

– реставрація – повне або часткове відновлення пошкоджених або втрачених будівель та художніх характеристик об'єкта у первісному або відновленому вигляді на пам'ятниках архітектури. Складовою частиною реставрації може бути консервація або капітальний ремонт.

3. консервація (як ще один вид капітального будівництва) – це комплекс будівельних робіт, призначених для зберігання об'єкта, на якому припинено або не ведеться будівництво на визначений час, і які включають тимчасові або постійно діючі захисні або конструктивні заходи, що запобігають руйнуванню об'єкта [15].

Водночас об'єкти будівельного ринку включають: будівельну продукцію (будівлі, споруди, їх комплекси та ін.), будівельні машини, транспортні засоби, матеріали, вироби, конструкції, капітал, робочу силу, інформацію і т. д. [12, с. 50].

Висновки і перспективи подальших розвідок. З вищевказаного можна дійти висновку, що кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку – це встановлення правового режиму забезпечення функціонування будівельного ринку, від заподіяння йому істотної шкоди винними діями здійснюване через криміналізацію діянь.

Правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної,

демократичної, соціальної, правової держави. Конституційні основи правового господарського порядку в Україні становлять: право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України; право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству; право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності; економічна багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монополієм становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом; забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України; забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів; взаємовигідне співробітництво з іншими країнами; визнання і дія в Україні принципу верховенства права. Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог законодавства. Кримінальний кодекс України чітко визначає, які суспільно небезпечні діяння, спрямовані проти господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Насамкінець, зауважимо, що поняття кримінально-правової охорони господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку потребує подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апанасенко К.І. Про особливості дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності. *Economics and Law*. 2019. № 4 (55). С. 13–23.
2. Вінник О.М., Шаповалова О.В. Господарське право в умовах цифровізації економіки: навчальний посібник / за заг. ред. О.М. Вінник. Київ, 2020. 314 с.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Гузенко О. Особливості господарських правовідносин у сучасних реаліях розвитку підприємств. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 251–254.
5. Гуторова Н.О. Охоронна функція кримінального права. Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. Харків, 2014. С. 31–35.
6. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2002. 38 с.
7. Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2007. 34 с.
8. Кадала В. Господарські правовідносини як понятійна категорія: наукові позиції та осучаснення. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 281–284.
9. Копотун І.М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2008. 20 с.

10. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/conv>.
11. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 107–110.
12. Левчинський Д.Л. Основні напрямки методів підвищення ефективності інвестиційно-будівельної діяльності. *Науково-технічний збірник*. 2010. № 94. С. 50–54.
13. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. К.: Азимут–Україна, 2005. 464 с.
14. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2008. 32 с.
15. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 720 с.
16. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 року № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1560-12>.
17. Тенденції будівельного ринку України під час воєнного стану. URL: https://propertytimes.com.ua/blogs/andriy_ozeychuk/tendentsiyi_budivelnogo_rinku_ukrayini_pid_chas_voennogo_stanu.